

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Головний редактор** доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН**Мітюров Борис Никифорович** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'ячук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

діяльності, якої потребує самостійна творча робота старшокласника (зростання в 11 класі відсотку використання комп'ютерів при підготовці робіт МАН та інших самостійних творчих робіт). Окрім цього, до 2-3 семестру навчання достатньо сформованим виявляється опосередкований інтерес, викликаний уявленням про майбутню діяльність, а також розвитком спеціальних здібностей, які є специфічними для діяльності в галузі інформаційних технологій. Цей факт викликає значне зниження відсотку лише вимушеного навчальною ситуацією використання комп'ютера (із 40% до 9,5%).

Таким чином із збільшенням можливостей отримання різноманітного сенсорного досвіду, знайомством з кращими досягненнями світової культури, моделюванням наслідків реалізації своїх ідей, стійким зростанням пізнавальних інтересів ми максимально наближаємо до молоді людини в часі і просторі практичний науковий ефект, який і є основою для формування найглибших мотивацій як учіння, так і майбутнього наукового творчого пошуку. В такому пошуку комп'ютер постає як живий елемент моделювання та експериментування, здобуття необхідної інформації, з'ясування проблеми покликання, призначення, власних здібностей, їхньої чіткої порівняльної характеристики.

Якщо в критичні періоди свого розвитку – морального, професійного чи рефлексивного – юнак, як в даний момент, так і в майбутньому, здатний пережити стан життєвої перспективи, що почав формуватися завдяки вмінню визначати стратегію розв'язування навчальних задач, здійснювати перспективне планування учбової діяльності завдяки впровадженню інформаційних технологій, то це і буде найвищим здобутком такого впровадження. Здобувши уміння і навички активної взаємодії з об'єктами свого навчання або дослідження старшокласник, що засвоїв основні ідеї застосування інформаційних технологій, переживає те саме відчуття життя, яке, за твердженням Й. Г. Фіхте, тісно пов'язане з усвідомленням себе як діяльної, самостійної ланки життя. Утвердження в молодій людині активності як “життєвого нерву” особистості, сформоване в ході навчального процесу діяльне ставлення до світу і наповнення почуття життя незаперечним позитивним смислом ми розглядаємо як визначну спонукальну силу у мотивуванні учіння, яка виражається в прагненні розширення простору навчального середовища з допомогою реальної взаємодії з ідеальними об'єктами віртуального світу.

Таким чином, як показують наші дослідження, з метою динамізації процесу учіння старшокласника слід застосовувати наступні прийоми:

1. Використовувати комп'ютер як засіб управління учбовою діяльністю з метою досягнення оптимуму мотивації, який визначає найкращу якість виконання навчальної задачі.
2. Застосовувати нові інформаційні технології навчання з метою реалізації стану «активізації пізнання» на шляху до підсилення внутрішньої мотивації учіння старшокласників.
3. Збільшувати питому вагу самостійної, дослідницького характеру учбової діяльності старшокласників за умови застосування НІТН з метою поглиблення мотивації як системи спонук, що детермінує навчальну поведінку старшокласника (потреби, інтереси, допитливість, любов до знань).

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи психології: Підручник /За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
2. Максименко С. Д. Общая психология. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”. – 1999. – 528 с.
3. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. – М., 1990.
4. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів /За ред. Ю. І. Машбиця / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.: ІЗМН, 1997. – 264 с.

Одержано редакцією 25.04.2001.

УДК: 370: 159. 922. 763 М. С. ЦУКАНОВА

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

З точки зору суспільної моралі вчинки людини повинні відповідати визначеній нормі. Межі цієї норми задані як віковими моральними традиціями, наприклад, біблійськими правилами, так і комплексом етичних уявлень, які побутують в даний час і в даних соціально-історичних обставинах.

Здавалося б, що ці правила, – і “старі”, фундаментальні, біблійські, і “нові”, відображаючи реальний час, в якому живуть люди, – являють собою стійкий фундамент моральності. Треба тільки навчити цих правил дітей, і вони будуть жити, не порушуючи закон. Ті ж, хто його порушив, були, відповідно, невірно виховані.

Разом з тим деякі факти агресії, які ми спостерігаємо в житті, не завжди можна пояснити недостатністю морального виховання.

Такі події зустрічаються нечасто. Хоча про це важко судити з повною впевненістю. Людина хоче бачити життя гармонійним і правильним, і питання про те, скільки в світі накопичено зла, в яких формах і при яких обставинах воно проявляється – не саме для неї головне. Життя продовжується, потрібно вирішувати свої проблеми. Звичайні люди ж думають про причини і форми зла – це нормальна реакція на рівні нормального життєвого інстинкту. І все таки вони зустрічаються зі злом. Навіть самі добрі з них. Рано чи пізно. В тому чи іншому варіанті. І як часто це буває? Напевно, все ж рідко. Відносно рідко. Тільки сказати можна лише про одне: це відбувається постійно.

Емоційний комфорт, втрачений підлітком в результаті сімейної неповноцінності і шкільних невдач потребує компенсацій, так як ніхто не може жити в суспільстві під гнітом постійної несприятливості і поганої думки своїх близьких і тих, з ким він спілкується. Ця ноша дуже важка для людського терпіння.

Компенсація емоційного незадоволення проходить у підлітків за рахунок самоствердження в товариських групах при проведенні свого вільного часу. Такі групи відіграють велику роль в соціалізації неповнолітніх. Але ще більше значна їх роль в криміналізації особистості підлітка, який втратив контакт з сім'єю, школою. Звичайно, підлітки збираються в групи зовсім не заради злочину. Вони прагнуть до спілкування, дружби, а випадкові зустрічі використовують для спільних розваг. Небезпека виникає в тому випадку, коли підлітки попадають під вплив старшої по віку, цинічної, агресивної молодшої людини. Цей вождь може бути підлітком, але, як правило, їм називається більш доросла, достатньо деморалізована людина, яка навіть, що чоловіча поведінка полягає в нецензурщині, вживанні спиртного, і якщо немає грошей, то їх потрібно добувати злочинним шляхом.

Почуваючи себе досить комфортно в такій групі підлітки в більшості випадків не відчують потреби піти з неї. Навпаки, вони закріплюються в ній і “закривають” очі на очевидну безморальну і, навіть, протиправну поведінку, яка поки що протирічить їх особистим поглядам і переконанням.

Поступово виробляється стереотип спілкування, який змінюється поступово колом спілкування. Спілкування з однокласниками стає менш емоційним, а згодом і байдужим. Такі діти (однокласники) поступово відтісняються на задній план і випадають із середовища спілкування.

І навпаки, відношення до членів по відпочинку, а потім і криміногенних груп, супроводжується повним задоволенням потреб у спілкуванні, стає все емоційнішим. Словом, підліток переважає спілкуватися з тими дітьми, чиї відносини до нього близькі по його самосвідомості.

До зближення підлітків з криміногенною групою в них, як правило, ще не сформувалися тверді негативні погляди і установки. Виключення складають установки неповнолітніх із вкрай аморальних сімей, члени яких скоюють антисоціальні вчинки. Хоча в даному випадку не можна категорично стверджувати, що наявність таких установок характерна буквально для всіх підлітків, вихідців з таких сімей.

Для більшості підлітків, що попали в такі групи, спочатку такі норми чужі і нерідко вони коливаються, вирішуючи питання, чи лишатися в них, чи приймати такі норми. Важливу роль в подібних випадках відіграють об'єктивні і суб'єктивні можливості самоствердження. Раніше відмічалось, що підлітками найбільше цінуються такі “дорослі” якості як сміливість, вірність друзям, фізична сила, збереження таємниці, групова солідарність і інші. Демонстрація

цих якостей дає змогу стверджуватися в очах групи, заслужити повагу її членів – особливо вожака.

Постійне перебування деморалізованих підлітків в криміногенній групі приводить до того, що вона стає для них специфічним середовищем, яке, будучи ізольованим від позитивної дії, дає можливість деморалізованим підліткам задовільняти потребу в спілкуванні, без перешкод пиячити, проводити час у відповідності до схибленої системи цінностей і інтересів, що склалися, стверджуючи себе безпосередністю антисоціальних дій. Серед числа випадків злочини скоюються підлітками під тиском групи, її “моралі”, за мотивами, як прагнення підтримати друзів (незалежно від характеру їх цінностей), закріпити в групі стан, який займає, заслужити “авторитет” рівного серед рівних.

Слід спеціально зупинитися на соціально-психологічному механізмі впливу групи в цілому на поведінку її членів, також на психологічному механізмі взаємовпливу членів групи.

Стійкість, згуртованість криміногенної групи забезпечується безпосереднім скоєнням підлітками злочинів. В основі злочинної поведінки неповнолітніх лежить ряд мотивів, серед яких на першому місці знаходяться мотиви самоствердження, прагнення зайняти своє місце в групі.

До їх числа належать, наприклад, “мотиви росту”, які проявляються в суперечливій формі: з однієї сторони, підліток переконує групу: “Я як всі”, з іншої сторони, підкреслює: “Я – особистість”. Розкриваючи зміст “мотивів росту”, А. І. Долгова відмічає: “Із позиції “Я як всі”, витікає активна підтримка звичаїв, традицій мікросередовища, наслідування товаришам (“куди вони, туди і я”, “що вони, те і я”), прагнення не відставати від групи, не втратити повагу товаришів, активність злочинних дій”. Друга позиція – “Я – особистість” – проявляється, як правило, при взаємовідносинах з іншими, не “своїми”, а у власному мікросередовищі – у виключних, крайніх випадках. З цією позицією пов’язана різка реакція на образу, зауваження, потреба виділитися, наслідувати моду, чи навпаки, порушувати норми в одязі і зачісці, тим самим робити виклик, але не “своєму” середовищі.

Мотивація злочинної поведінки обумовлена багатьма мотивостворюючими факторами об’єктивного й суб’єктивного характеру. Об’єктивні фактори впливають на появу мотивів, виступаючи як причина, стимул, привід й умова протиправної поведінки. В злочинній поведінці процес мотивації виконує дві основні функції: відображаючи (шляхом індивідуального сприйняття зовнішніх факторів, явищ, ситуацій та їх суб’єктивних оцінок на базі існуючої в особі системи соціальних потреб і ціннісних орієнтацій) і спонукально-регуляційну (шляхом формування мотиву й цим як основи прийняття рішення і скоєння злочину).

Але тут виникають такі запитання: а чи може мотив “жити” в психіці суб’єкта, не виявляючись поза нею? Чи можна вважати, що в процесі життя й діяльності кожної людини створюється певна система мотивів, якою вона керується у своїй діяльності? Інакше кажучи, чи обґрунтоване твердження, що система мотивів входить до структури особистості. Стверджувати можна лише тоді, коли буде вивчене скоєне суб’єктом, коли буде дано об’єктивну оцінку дії, а чи бездіяльності. Потрібно встановити, протягом якого періоду правопорушник виношував думку скоїти злочин, чи все виникло стихійно. Також потрібно враховувати який скоєно злочин. Злочини, як правило, не скоюються випадково, їм завжди передують тривала підготовка. Передусім формується група осіб, які мають корисливу матеріальну ціль, розробляється план дій, визначаються учасники (хто і на якому етапі здійснюватиме ту чи іншу дію), безпосередні виконавці, перелік допоміжних засобів і т. д.

Такому злочині, отже передують певні етапи психічної діяльності суб’єкта, які постійно формують антигромадську спрямованість вчинку і його фактичне здійснення. Вони включають формування особи з антигромадською орієнтацією; мотивацію антигромадського вчинку; прийняття конкретного рішення щодо скоєння такого вчинку, і врешті-решт, реалізація цього рішення, включаючи здійснення вчинку й настання шкідливих наслідків. Усе сказане вище відображає така схема:

Криміногенна група безпосередністю специфічних психологічних механізмів має багатосторонній вплив на її членів. Воно проявляється в наступному.

По-перше, криміногенна група являється базою формування поглядів і установок, які

лежать в основі злочинної поведінки. Здійснюється це не стільки визначеністю цілеспрямованості дії, скільки шляхом “нав’язування” аморальних і злочинних норм поведінки.

По-друге, ідентифікація підлітка з криміногенною групою приводить до послаблення внутрішніх гальм, мотивів, що перешкоджають скоєнню злочину, а також зменшення відчуття

відповідальності.

В основі цього явища лежать так звані механізми психологічного захисту, які знижують, нейтралізують, або зовсім знімають соціальний контроль, його бар’єрну гальмуючу дію. Саме на цій основі проходить самовизначення, внутрішнє звільнення за скоєний злочин. Більшість підлітків прагнуть зняти з себе відповідальність за скоєний злочин і перекласти провину на інших підлітків або обставини. Так, серед насильницьких злочинів, скоєних вбивств найбільш поширена позиція “у всьому винний потерпілий”, “Я не винний, винна горілка” і т. д.

По-третьє, криміногенні групи наочно демонструють їх членам зразки безморальної і злочинної поведінки. В даному випадку це наслідування. Наслідування передбачає прийняття очевидних моделей поведінки і направлене на відтворення індивідом визначених зовнішніх рис і зразків поведінки, манер, дій, вчинків, які характеризуються при цьому визначеною раціональною спрямованістю.

По-четверте, криміногенна група являється фактором, в значній мірі, принижуючим страх перед можливим карним покаранням.

Криміногенна група являється для повнолітніх середовищем, яке формує і стимулює мотивацію антисоціальної поведінки. Лідер чи активні учасники злочинної групи для її згуртованості заохочують і культивують різні форми емоційно-імпульсивної поведінки (оргії, групові пияцтва, розпусту, акти вандалізму).

Процес формування особи в 14-18 років надзвичайно складний. І родина, і школа, і колектив, і громадські організації повинні витратити чимало зусиль для виховання людини.

Для цілеспрямованого ефективного впливу на неповнолітнього правопорушника велике значення має правильне розуміння співвідношення соціального і біологічного в поведінці підлітка. Це співвідношення може бути різним, однак вирішального значення набувають соціальні моменти.

На цьому теоретичному, підтверженому досвідом положенні, повинна ґрунтуватися вся робота з попередження злочинності, виховання й перевиховання осіб, які скоїли злочин. У ще більшій мірі це стосується неповнолітніх правопорушників: будь хто з них при правильному вихованні може бути поставлений на “шлях істинний”.

У цій роботі повинен враховуватись вибірковий характер особистісних стосунків індивідів з оточуючими їх людьми. Надзвичайно важливо забезпечити ефективний вплив на неповнолітніх з боку інших осіб, цілої групи, авторитетних для них.

В умовах нової державності України – існують життєві протиріччя, присутні явища, що негативно впливають на моральне обличчя, духовне зростання й поведінку окремих людей. Однак, кожна людина можливість вибору позитивного варіанту поведінки у відповідності з вимогами моралі. Чим молодша людина, тим легше піддається вона виховному впливові.

Дійсність відкриває широкі можливості для впливу на кожну молоду людину в напрямку, корисному для індивіда і суспільства.

Знання умов, у яких живе, навчається та працює підліток, а також внутрішніх якостей особи, розуміння складної взаємодії соціального й особистого в етнології злочинів – дозволяють правильно організувати моральне й правове виховання, ефективніше використовувати можливості профілактики злочинності серед неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. – М., 1981.
2. Долгова А. И. Правосознание и его дефекты у несовершеннолетних правонарушителей. – М., 1972.
3. Ветров Н. И. Криминологическая характеристика правонарушителей молодежного возраста. – М., 1981.
4. Мотриниць І. М. Проблеми девіантної поведінки молоді в умовах демократизації українського суспільства. – Львів, 1994.
5. Степанов В. Г. Психология трудных школьников. – М., 1996.

Одержано редакцією 16.04.2001.

УДК: 370:159.937.522 М. М. ФІЛОНЕНКО

ФОРМУВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ І СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ ОБ'ЄКТІВ ТА ЯВИЩ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Спостереження є творчим процесом, спрямованим на освоєння естетичних явищ природи, моральних аспектів власної поведінки та поведінки інших в навколишньому середовищі. Спостережувальна діяльність потребує вміння аналізувати, розкривати суть, виділяти найбільш важливі сторони досліджуваних явищ. Процес спостереження включає оцінну діяльність, яка, в свою чергу, має ряд етапів:

емоційний відгук на сприйняття даного явища. На цьому етапі учень не просто сприймає, а й відгукується, виявляючи при цьому інтерес до навколишньої дійсності. Послідовність розгортання цього етапу така: відгук на вимогу вчителя – добровільний відгук – задоволення від реагування;

раціональне усвідомлення почуттів, яке забезпечує усвідомлення цінності предметів та явищ, порівняння враження від безпосередньо сприйнятого явища чи об'єкта природи із засвоєною нормою чи зразком;

інтерпретація сприйнятого, в результаті якого відбувається осмислення власного ставлення до об'єктів та явищ навколишнього середовища та визначення системи цінностей.

Основні напрями формування уявлень про цілісність природи:

- 1) формування уявлення про цілісність природи під час вивчення об'єктів природи. Формування понять, що відтворюють характерні особливості об'єктів, їх спільні та відмінні ознаки;
- 2) формування уявлень про цілісність світу при спостереженні явищ живої та неживої природи. Взаємопов'язаність і взаємозумовленість явищ природи. Повторюваність явищ природи;
- 3) формування уявлень про зв'язки в природі (причинно-наслідкові, структурно-функціональні, екологічні та інші). Вплив діяльності людини на зв'язки в природі;
- 4) формування уявлення про цілісність світу природи в процесі розкриття закономірностей розвитку і руху природи. Поняття про боротьбу в природі (зелений світ у боротьбі за існування, засоби боротьби та самозахисту у тварин), адаптація організмів до умов середовища життя та змін пір року (захисний одяг тварин, фенологічні зміни в природі і таке інше).

Молодші школярі не вміють ще досконало спостерігати, адже людина сприймає світ природи органами чуттів, а “бачить” його свідомістю. Тому розвиваючи в дітей

ЗМІСТ

Воробйов А. М. До проблеми психічної депривації в дитячому віці у сучасній соціальній ситуації	3
Янциур М. С., Дем'яненко І. О. Стан професійного самовизначення учнів IX та XI класів у сучасних умовах	8
Димченко С. С. Психологічні особливості самостійної роботи в класі диригування	16
Іванюта О. В. Теоретичні аспекти вивчення візуального мислення	19
Главінська О. Д. Вплив самооцінки школяра на ставлення до своєї учбової діяльності	23
Марченко О. М. Особливості мотивування учіння старшокласника за умови впровадження нових інноваційних технологій навчання (10-11 класи)	27
Цуканова М. С. Соціально-психологічна характеристика злочинної поведінки неповнолітніх	31
Філоненко М. М. Формування спостереження і спостережливості у процесі сприймання об'єктів та явищ навколишнього середовища	34
Яцюк Н. О. Емоційна підтримка як важливий компонент виховного процесу	37
Безлюдна В. І. Актуалізація комунікативної потреби у дітей дошкільного віку	41
Горопаха Н. М. Психологічні основи формування у старших дошкільнят інтересу до пізнання природи	49
Поніманська Т. І. Психологічні особливості підготовки студентів до гуманістичного виховання	54
Маліновська Н. В. Психологічні механізми навчання старших дошкільників переказування художніх творів	57
Дичківська І. М. Антропологічний принцип розвитку зарубіжної гуманістичної педагогіки	60
Косарева О. І. Застосування методів ігрової адлеріанської терапії у встановленні контактів з дітьми дошкільного віку	63
Терешко Л. В. Розвиток зв'язного мовлення в загальному контексті навчання і розвитку дітей дошкільного віку	67
Назаревич В. В. Особливості використання методів ігрової терапії у корекційно-виховній роботі закладів інтернатного типу з соціально-дезадаптованими дітьми дошкільного віку	70
Пальчевський С. С. Суггестопедичний метод Г. К. Лозанова	75
Литвиненко С. А. Виховання як соціально-культурний феномен	80
Колупасва Т. Є. Молодіжні проблеми в Україні: шляхи реалізації	85
Машкіна Л. А. Формування психологічної культури майбутнього педагога	90
Станіславська К. Шляхи активізації пізнавально-творчої діяльності студентів мистецьких вузів	93
Кочубей Л. В. Формування навичок діалогічного мовлення на уроках з російської мови	98
Яцейко В. А., Сех І. С. Формування професійного мислення у студентів при виведенні природних понять	101
Титаренко В. П. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання учнів у процесі трудового навчання	108
Козяр М. М., Гордійчук І. І., Вовк В. Ф., Лебедюк Є. А. Теоретичні основи побудови системи задач з інженерної графіки	113
Лісневський А. В. Шляхи активізації навчально-виховного процесу у вузі	117
Онищук В. І. Читання нот з аркуша як важливий чинник професійної підготовки виконавців на духових інструментах	121
Петренко О. Б. Гендерні тенденції у практиці виховання	124
Юсупова М. Ф., Сидоренко В. К. Передумови використання комп'ютера в процесі навчання графічним дисциплінам	128
Петренко В. В. Формування політичної культури учнів – одна із необхідних умов громадянськості особистості	135
Середюк Л. А. Особливості самовираження сучасних старшокласників	141
Бричок С. Б. Особливості навчального процесу в церковнопарафіяльних школах Волині кінця XIX – початку XX ст.	144
Відомості про авторів	150

Наукове видання

**Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання
в закладах освіти**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Безлюдна В. І.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Бондаря А. М.

Здано до набору 01.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 18,81. Обл. вид. арк. 19,36. Замовлення № 128 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378ББК 74.20